

ΟΙ “ΠΥΡΑΜΙΔΕΣ” ΤΗΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ

Δρ. Γιάννης Α. Πίκουλας

Αρχαιολόγος

Τον τελευταίο καιρό γράφονται και λέγονται πολλά για τα μνημεία της Αργολίδος, τα γνωστά ως “πυραμίδες”. Έκρινα λοιπόν σκόπιμο –είναι η αλήθεια, μετά από πολλές αμφιταλαντεύσεις και περισσότερες παλαινέσεις φίλων– να παραθέσω και τη δική μου πρόταση: στην πραγματικότητα, να την επαναδημοσιοποιήσω, αφού ό,τι είχα να πω, το κατέθεσα στην προσφάτως εκδοθείσα μονογραφία μου (Γ. Α. Πίκουλας, “Οδικό δίκτυο και άμυνα”, *Horos*, Αθήνα 1995). Από τα πορίσματα λοιπόν μιας σχεδόν δεκάχρονης έρευνας στο χώρο της Αργολιδοκορινθίας απομονώνω και παραθέτω επιγραμματικώς στο παρόν σημείωμα ό,τι αφορά στα συγκεκριμένα μνημεία. Εκ των προτέρων μάλιστα δηλώ ότι δεν αντιδिकώ με κανέναν, όπως θα μπορούσε να εκληφθεί η διάφορη, ή και “παράδοξη”, θέση μου για τα συγκεκριμένα μνημεία, ούτε τα γραφόμενά μου αποτελούν απάντηση σε προγενέστερους. Με άλλα λόγια, καταθέτω απλώς την πρότασή μου. Οφείλω πάντως να διευκρινίσω ότι δεν έλαβα υπόψη μου, για λόγους καθαρά επιστημονικής δεοντολογίας, δημοσιεύματα μη ειδικών. Εξηγώ και το γιατί: είναι απολύτως θεμιτό να ασχολείται οποιοσδήποτε μ’ ένα αρχαίο μνημείο και να γράφει ό,τι πιστεύει, αλλά ταυτοχρόνως είναι παντελώς αδίκιο να υποκαθιστά τους ειδικούς. Σέβομαι την άποψή του άλλου, αλλά δεν μπορώ να την δεχθώ ως έγκυρη όταν απέχει πόρρω της επιστήμης, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν ενίοτε καθίσταται, ατυχώς, εφελτήριο για προβολή συγκεκριμένης πολιτικής ιδεολογίας.

Τα μνημεία

Στην Αργολίδα τρία είναι τα μνημεία που γνωρίζουμε ως “πυραμίδες”: δύο από τα σωζόμενα κατάλοιπά τους, στο Λιγουριό και στο Ελληνικό, και ένα από τον περιγητή Πausania. Παρόμοια κατασκευή υπάρχει στα Βιγκλάφια της Λακωνίας, δυσερμήνευτη λόγω μορφής και θέσης, ενώ στο Άστρος της Κυνουρίας αναζητούμε ένα ακόμη συναφές κτίσμα-φάντασμα, αφού το αναφέρει μόνον ο W. Vischer (*Erinnerungen und Eindrücke aus Griechenland*, Basel 1857, 327; πρβλ. J. G. Frazer, *Pausanias's Description of Greece*, London 1898, III 214). Υπάρχουν λοιπόν πέντε μνημεία αυτού του είδους στην Πελοπόννησο. Οποιο άλλο μνημείο ή κατασκευή στην Πελοπόννησο, ή και στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, έχει παρουσιασθεί ως “πυραμίδα”, είναι

γνωστό, και τεκμηριώνεται εύκολα από τους ειδικούς, ότι δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στη συγκεκριμένη ομάδα¹.

Παραθέτω ακολουθώς τις παρατηρήσεις μου για καθένα από τα τρία μνημεία στην Αργολίδα, διευκρινίζοντας ότι το ενδιαφέρον όλων εστιάζεται πρωτίστως στην “πυραμίδα” του Ελληνικού, επειδή ακριβώς σώζεται σε καλύτερη κατάσταση, ικανή για ασφαλή πορίσματα.

1. Ο Pausanias αναφέρει στο δεύτερο βιβλίο της περιηγήσεώς του (II 25, 7), καθ’ οδόν από το Άργος για την Επιδαυρία και πριν από την Τίρυνθα: ἔστιν οικοδόμημα ἐν δεξιᾷ πυραμίδι μάλιστα εἰκασμένον ...” Πολλοί, παραφράζοντας τον Pausania, θεωρήσαν ότι ο περιηγητής αναφέρεται στην πυραμίδα του Λιγουριού, πράγμα που αντίκειται στη σαφέστατη περιγραφή του. Το συγκεκριμένο όμως μνημείο πρέπει να βρίσκεται στα Α περιχώρα του Άργους, πι-

θανάτα στην περιοχή των χωριών Πυργέλλα και Δαλαμανάρα, όπως εύστοχα έχει σημειωθεί (Α. Αρβανιτιπούλου, ΠΑΕ 1916, 94-96).

2. Το "πυραμιδοειδές" κτίσμα του Λιγουριού (που μετονομάστηκε σε Ασκληπιείο!) βρίσκεται στα κράσπεδα του οικισμού, σχεδόν 200 μ. από το εξώκλιση της Αγίας Μαρίας, και σήμερα σώζεται διαλυμένο. Η κατάσταση διατηρήσεως του μνημείου είναι τέτοια, που δεν επιτρέπει τη συνανγή ασφαλών συμπερασμάτων για την αρχική μορφή του. Απομένουν τα πολύτιμα δεδομένα από την ανασκαφή του (L. Lord, *Hesperia* 7 (1938), 511-527, και του Scranton, 528-538) το 1936/7. Επιπλέον πρέπει να τονισθεί η απολύτως επικρατή θέση του επάνω στον κύριο οδικό άξονα της Επιδαύριας.

3. Λίγα χλμ. μετά το Κεφαλάρι, στην είσοδο σχεδόν του Ελληνικού και σε χθιαμό, αλλά περίοπτο, λοφίσκο, υψώνεται η καλύτερα σωζόμενη "πυραμίδα". Παλαιότερα το μνημείο ήταν γνωστό ως Ελληνικό, τοπωνύμιο που αντικατέστησε το αρχικό όνομα του σημερινού χωριού Μπούμπα. Η θέση του μνημείου, σε συνδυασμό με την ιδιότυπη μορφή του, αλλά και το ότι σώζεται σε ικανό ύψος, συνέβαλαν στο να το επισκεφθούν οι περισσότεροι περιηγητές και να ασχοληθούν μαζί του μερικές δεκάδες ερευνητές. Για το λόγο αυτό στη βιβλιογραφία υπάρχει πληθώρα απόψεων, τόσο για το τι ήταν η "πυραμίδα" όσο και για τη χρονολόγησή της. Πολλοί λ.χ. την ταύτισαν αυθαίρετως με τα πολυάνδρια των Κεγχρών, που μνημονεύει ο Πausανίας (II 24, 7-βλ. Πικόουλας, 271, όπου η σχετική βιβλιογραφία). Πρώτος αντιμετώπισε συστηματικά το μνημείο ο L. Lord, που το ανέσκαψε το 1937 και δημοσίευσε τα ευρήματά του (*Hesperia* 7, 1938, 496-510, και Scranton, 538), αποδεικνύοντας ότι πρόκειται για φυλακείο (guard house) του δεύτερου μισού του 4ου π.Χ. αιώνα. Η αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων το 1993 με ανασκαφικές τομές περί το μνημείο πιστοποίησε τα πορίσματα του Lord: διαπίστωσε επίσης ότι η "πυραμίδα" έχει θεμελιωθεί πάνω στα κατάλοιπα πρωτοελλαδικού οικισμού.

Η πολύχρονη έρευνά μου στην Πελοπόννησο, καθώς και τα δεδομένα της Αργολιδοκορινθίας ως συνόλου, με οδήγησαν να καταλήξω στην ίδια πρόταση: η "πυραμίδα" του Ελληνικού, και κατ' επέκταση και αυτή του Λιγουριού ως συγγενές μνημείο, χρονολογείται στο δεύτερο μισό και προς τα τέλη του 4ου π.Χ. αιώνα, και είχε ανεγερθεί ως φυλακείο για τον έλεγχο του διερχόμενου από εκεί μεγάλου οδικού άξονα Άργους-Κεγχρών-Υατών-Τεγέας. Παραθέτω λοιπόν επιγραμματικά τα αποδεικτικά στοιχεία.

Αρχιτεκτονικά

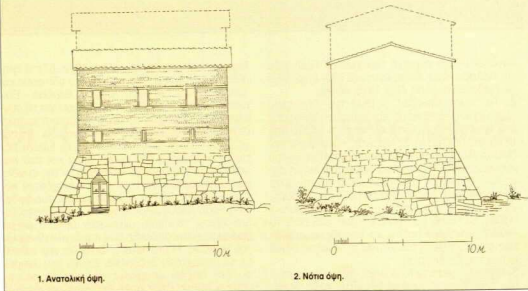
Το μνημείο έχει τη μορφή κόλουρης, και όχι κανονικής, πυραμίδας, η οποία εδράζεται σε στιβαρή ορθογώνια κρηπίδα (στοιχείο που παραβλέπεται! βλ. το σχέδιο που υιοθετεί ο Α.

Σάμψιν στην *Αρχαιολογία* αρ. 57, σ. 57) η κρηπίδα εξομαλύνει τις ανωμαλίες του εδάφους και ταυτοχρόνως αποτελεί ισχυρό θεμέλιο. Επιπλέον, κανένα στοιχείο δεν συντηρεί για τη σύγκλιση των επικλινών πλευρών, χαρακτηριστικό απαραίτητο για μια κανονική πυραμίδα. Το πάχος των τοίχων, οι υποδοχές για το ξύλινο πάτωμα, η απουσία στα πέριξ, αλλά και στα παλαιά σπίτια του χωριού, λιθόπλινθων της ανωδομής συντηρούν ότι το κτήριο συνεχίζονταν κατακόρυφα. Πρόκειται δηλαδή για μια πυραμιδοειδή βάση ορθογώνιου κτηρίου, πιθανότατα Ξυλοπήλιου, το οποίο υψωνόταν αρκετά μέτρα επάνω από την απόληξη των επικλινών πλευρών της βάσεως. Η υποθετική, αλλά και πιο πιθανή με τα υπάρχοντα δεδομένα, εικόνα του μνημείου δεν πρέπει επομένως να μας διαφραγεί, ώστε, έχοντας στο μυαλό μια κανονική πυραμίδα, να εμπλεκόμεστε σε στειρούς προβληματισμούς. Η ερμηνεία των επικλινών πλευρών της βάσεως είναι απλή, αφού μαρτυρεί μια κοινή οχρωματική αντίληψη, την αποφυγή των κτηνημάτων του πολιορκητικού κριού: τα τείχη της Χαϊρώνειας αποτελούν το καλύτερο παράδειγμα. Άλλωστε η "πυραμίδα" δεν βρισκόταν σε κανένα δυσπρόσιτο βραχώδες υψώμα, ώστε να μην κινδυνεύει από την άνοδο των κριών: αντιθέτως, επειδή βρισκόταν στον χθιαμό γήλοφο, ήταν εξαιρετικά ευπρόσβλητη, γι' αυτό και έπρεπε να εξουδετερωθεί η μείζων απειλή των πυρίων, ο πολιορκητικός κριός.

Το κτήριο υψωνόταν επάνω από την πυραμιδοειδή βάση του, διώροφο ή και τριώροφο, αντίστοιχα περί τα 7 ή 10 μ., με πλίνθινους τοίχους, και καλυπτόταν πιθανότατα με διρριχτή κεραμοσκεπή στέγη, όπως τόσα άλλα συναφή κτήρια της αρχαιότητας. Τα σκαριφήματα του Μ. Κορρέ παρέχουν σαφή εικόνα του κτηρίου.

Η έρευνά μου διεκρίνισε καθαριστικά την τοιχοδομία του μνημείου: δεν είναι "polygonal", αλλά επιμελημένο ακανόνιστο τραπεζοσχημίο, με χαρακτηριστικές οδοντώσεις και βύσματα, και μόνο σε ελάχιστα σημεία, ιδίως στο εσωτερικό του, προσδίδει με το πολυγώνικο, χωρίς όμως και να είναι. Επιπλέον, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ένα σημαντικό αρχιτεκτονικό στοιχείο: τον γωνιαίο οδηγό εκατέρωθεν της ακμής των επικλινών πλευρών, τουλάχιστον στις δύο γωνίες του [BA, NA]· παρότι είναι πρότυπος και δυσδιάκριτος, λόγω φθοράς της επικλινούς ακμής, η παρουσία του είναι βεβαία. Το χαρακτηριστικό αυτό δεν το πρόσεψαν οι προγενέστεροι.

Τα όσα δημοσιεύθηκαν προσφάτως, ότι το μνημείο έμεινε ατελείωτο και "ασκεπές", ότι μία "ξύλινη στέγη θα ήταν αισθητικά απαραίτητη ως επιστέγασμα μνημειώδους κτηρίου", ότι η στέγη στο χωριό ανοίγματα αυτό κτήριο θα δημιουργούσε σκοτεινή και πνιγηρή ατμόσφαιρα", ή ότι "αν υπήρχε ξύλινη στέγη τα νερά της βροχής θα διοχετεύονταν πάνω στους τοίχους, και αφού είχαν τέτοια έντονη κλίση, θα δημιουργούσαν σοβαρό πρόβλημα", δεν αντέχουν σε

καμία κριτική. Όλα τα υπόγεια πύργων είναι διαχρονικώς τυφλά και υγρά, και γι' αυτό χρησιμοποιούνταν ως φυλακές, όπου οι κρατούντες φιλοξενούσαν τους αντιπάλους τους: άλλωστε η πυραμμοειδής βάση του κτηρίου δεν ήταν από πλήθρες αλλά από σκληρό ασβεστόλιθο (τύπου Τριπόλεως), μέσω πάχους 1,5 μ., ώστε τα νερά της ανωδομής δεν μπορούσαν να την βλάψουν. Η πρόσβαση στο εσωτερικό του κτηρίου επιτυγχάνεται με το σύστημα της διπλής θύρας και τον ενδιάμεσο τυφλό διάδρομο, κατασκευή που αποτελεί κληρονομιά από την οχυρωτική των πυλών στις πόλεις, με πολλά παραδείγματα από τα υστεροκλασικά χρόνια κ.ε. Ορισμένους ξένισε η εκφορική στέγασση του τυφλού διαδρόμου, μάλιστα αυθαιρέτως την παρέβαλαν με τις σηράγγες της Τίρουνας, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους ότι το δι' εκφοράς σύστημα τοιχοδομίας χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον και στα κλασικά και στα ελληνιστικά χρόνια, ιδίως για τη "γεφύρωση κενών ή την κάλυψη ορθογωνίων χώρων". Απασχόλησε επίσης πολλούς το κόνιαμα που υπάρχει στους αρμούς της τοιχοδομίας του κτηρίου. Είναι όμως βέβαιο ότι αυτό δεν ανήκει στην πρώτη χρήση του αλλά σε μεταγενέστερη, πιθανότατα στα ύστερα παλαιοχριστιανικά χρόνια, όταν, όπως έδειξε η ανασκαφή, το κτήριο χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία.

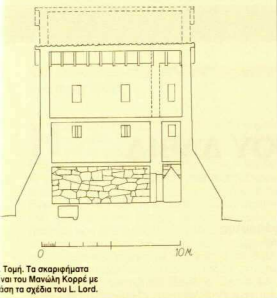
Λειτουργικά

Πολλές απόψεις υπάρχουν, όπως προανέφερα, για το τι θα μπορούσε να είναι η "πυραμίδα". Έχοντας όμως κατά νου την πιθανή μορφή του κτηρίου, ένας ορθογωνίος πύργος επάνω σε στιβαρή πυραμμοειδή βάση και όχι μια κανονική πυραμίδα, μπορούμε ασφαλέστερα να καταλήξουμε σε πορίσματα. Κατ' αρχήν πρέπει να διευκρινίσουμε ότι πρωτίστως μας ενδιαφέρει η πρώτη χρήση του και όχι οι πολλαπλές μεταγενέστερες, αφού είναι δεδομένο ότι ένα καλοκα-

τασκευασμένο κτήριο χρησιμοποιείται διαχρονικώς, και κατά καιρούς αλλάζει χρήσεις ανάλογα με τις ανάγκες των ενοίκων του.

Υπέθεσαν ότι ήταν αγροκία στην πρώτη του χρήση, επειδή στο εσωτερικό του βρέθηκε κοινή οικιακή κεραμική, ή επειδή αποκείται μέχρι σήμερα το *mortarium* (=μυλόλιθος ελαιотριβείου. Η Fracchia, AJA 89 (1985), 688/9). Αλλά καμία αγροκία της αρχαιότητας δεν έχει τέτοια ισχυρή μορφή, της οποίας μάλιστα το κόστος κατασκευής θα ήταν δυσβάσταχτο για ιδιώτη. Επιπλέον, αναρωτήθηκε κανείς εάν υπάρχει κεραμική, της οποίας τα προϊόντα χρησιμοποιούν κατ' αποκλειστικότητα οι ενοικοί στρατιώτες; Ότι αγγείο χρησιμοποιούσε ο Αργεΐος ως πολίτης, το ίδιο θα τον εξυπηρετούσε και ως στρατιώτη. Ο μυλόλιθος ελαιотριβείου, παρότι δεν υπάρχει τυπολογία ώστε να χρονολογηθεί ακριβώς, είναι μάλλον των ρωμαϊκών χρόνων (Πικουλας, 366), και πρέπει να ανήκε σε μεταγενέστερη επαναχρησιμοποίηση του κτηρίου. Η λατρευτική ή άλλη χρήση του κτηρίου, λ.χ. τάφος ή ηρώων μάχης, όχι μόνο δεν τεκμηριώνεται από τα υπάρχοντα στοιχεία, αλλά θα αποτελούσε και μοναδική περίπτωση για την ελληνική αρχαιότητα, παραβιάζοντας παραδοδόμενες αρχές. Η πυραμίδα που μνημονεύει ο Πausanias στα περιώρω του Αργους είναι, εάν δεχθούμε ότι σωστά την ερμήνευσε ο περιηγητής, κάτι διάφορο.

Μεγάλη συζήτηση έγινε και για τη θέση του κτηρίου: εάν είναι σε στρατιωτικώς επίκαιρο σημείο, εάν παρέχει θέα ή εάν είναι απόμερο, αφού σημείωσαν πως "δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι από το σημείο αυτό περνούσαν αρχαίοι δρόμοι". Αλλά το επιχείρημα ότι δεν παρέχει ευρεία θέα δεν ευσταθεί, γιατί δεν έλαβαν υπόψη τους τι έβλεπαν από το ανώτατο σημείο του κτηρίου, αρκετά μέτρα πιο πάνω από το σωζόμενο σήμερα ύψος, οι χρήστες του. Επιπλέον, έπρεπε να γνωρίζουν ότι από το 1990 έρχο αποδείξει πως ακριβώς από εκεί διερχόταν ο γνωστός Τρόχος του Pausanias (II 24, 5, 7. VIII 54,

Τομή. Τα ακριβήρισμα
για του Μανώλη Κορρέ με
σημεία του σχεδίου του L. Lord.

5), ο κύριος δολοφονητής οδίκος άξονας της ΝΔ Αργολίδας, από το Άργος για την Τεγέα, διαμέσου Κεγχρεών και Υσιών¹ ο άξονας αυτός διακλαδίζεται λίγο πιο πέρα σε τρεις οδούς, όλες αμαξήλατες, όπως μαρτυρούν οι αρματοτροχιές τους (βλ. Πικουλάς, 134-149, 296/9). Σημειώνω μάλιστα ότι στον παρακείμενο οικισμό Ζόγκα επεσήμανα την παρουσία παρόδιας κώμης με λαμπρά ευρήματα των αρχαιολογικών χρόνων (δωρικός ναός, επιτύμβιο ανάγλυφο, αρχαϊκό νεκροταφείο, καλή κεραμική - Πικουλάς, 272). Θα κατέληγα λοιπόν ότι η θέση ιδρύσεως της "πυραμίδας" είναι κατ' εφεξήν επικαιρή, αφού ελέγχει, ως παρόδια, σημειώσους διαβάσεις.

Πορίσματα

Όλα επομένως τα αποδεικτικά στοιχεία, όπως η μορφή του κτηρίου, η τοιχοδομία, η θέση ιδρύσεως, η όλη αντίληψη που προδίδει ο σχεδιασμός και η κατασκευή, ο παραλληλισμός με τα υπόλοιπα συναφή μνημεία κλπ., συνηγούνται για τη χρονολόγηση του μνημείου στον 4ο προχριστιανικό αιώνα, και μάλιστα προς τα τέλη του. Επιπροσθέτως, η χρήση μιας τέτοιας κλίμακας κατασκευής, οπωσδήποτε πολυδάπανης και πρωτογνώρης τεχνικής, μαρτυρεί κρατικό σχεδιασμό και πραγμάτωση. Ακριβώς μπροστά της διερχόταν αμαξήλατη οδική αρτηρία με σημειώσους εκτροπές. Πλησιόχωρα βρισκόταν σημαντική κώμη, αυτή της Ζόγκας, που συνεχώς επιφυλάσσει εκπλήξεις με νέα ευρήματα. Παράλληλα, όλη η δυτική παραλία του μυχού του Αργολικού κόλπου ήταν στα πόδια της, ενώ ατένιζε την προβληματική μεθόρι με την πάντοτε εχθρική Λακωνική επικράτεια. Κάποια στιγμή λοιπόν, προς τα τέλη του 4ου, όταν η περιοχή γίνεται θέατρο επιχειρήσεων και αλλαγές η αμυντική αντίληψη για τον έλεγχο και την πρόσση μιας νεοαρχαϊκής για το Άργος περιοχής, ιδρύεται το φυλακείον του Ελληνικού: ένας ορ-

θώνιος πύργος επάνω σε στιβαρή πυραμιδοειδή βάση, με απόλυτα ελεγχόμενη πρόσβαση στο εσωτερικό του. Παρόμοια, πιθανότατα σύγχρονη, θα ήταν και η κατασκευή κοντά στο Λιγούριό.

Ως κατακλείδα του σημειώματος κρίνω απαραίτητο να επισημάνω τα εξής. Πολλοί μιλούν και αρθρογραφούν για την προστασία του μνημείου, περισσότεροι το "υιοθέτησαν" ως το ιδανικό επαληθές της αυτοπροβολής τους - μάλιστα εσχάτως λογιής αναρμυδία σπεύδουν και δηλώνουν ειδικό και γνώστες-, και η τοπική αυτοδιοίκηση κόπεται για την αναστήλωσή του (!), και όχι μόνον. Όλα αυτά λοιπόν, αν όχι "αξέπαινα", ως είναι παραδεκτά ως σημεία των καιρών. Όμως, από οποιαδήποτε ενέργεια "σωτηρίας" του μνημείου, δύο πράγματα προηγούνται - πρώτον η κατάργηση του κοινοτικού γηπέδου από τα κράπεδα του λόφου η η αποκατάσταση του χώρου, όσο αυτή είναι δυνατή, και δεύτερον η απομάκρυνση της εκκλησίας που ανεγέρθηκε σε χαλεπούς καιρούς πλησιόχωρα στην "πυραμίδα". Ο τρώας δηλαδή και ιάεται, που έλεγαν οι πρόγονοι. Τα παραπάνω - που αποτελούν και πάγιες θέσεις μάχιμων συναδέλφους της οικίας Εφορείας Αρχαιοτήτων- και να λάβουν υπόψη τους οι τοπικές αρχές και όπως άλλος όψιμος "προστάτης" του μνημείου.

Υποσημείωση

1. Π.χ., αυτά που παρουσιάζει ο ιστοριοδίης Χ. Λάζος σε πρόσφατο βιβλίο (*Πυραμίδες στην Ελλάδα, Αίολος, 1995, σσ. 76 και 63*): "πυραμίδα στη Σικιωνία η της Κωμίας στη Ν. Επίδαυρο". Η "υπαρξη" της πράξης οφείλεται σε παρανόηση του Άγγλου περιηγητή και η δεύτερη είναι τυπικό φρούκτιωριον της Επίδαυρου.

The "Pyramids" of the Argolid

G. A. Picoulas

A lot has been written and discussed lately about the monument of the Argolid, known as "pyramids". Therefore I thought it would be expedient to restate my opinion, since all my accounts and relevant data are contained in my recently published monograph (G. A. Picoulas, *Road Net-Work and Defence, Athens 1995*, in Greek). Thus, from the conclusions of an almost ten years long research in the region of the Argolid and Corinthia, I quote in this article whatever concerns the specific monument.

All the crucial evidence, such as the edifice form, masonry, site of erection, concept of planning and construction, analogies to the rest relevant monuments, etc. support the dating of the building in the late 4th century BC. In addition, the use of such a scale of construction, undoubtedly costly and technically innovating, reveals a state planning and realization. Exactly in front of it passed an arterial road with major deviations; close to it laid the important settlement of Zoga; the entire inner coast of the Argolid bay laid at its feet, while it surveyed the problematic borderline of the permanently hostile Laconian territory. At some time, towards the end of the 4th century BC, when the region becomes a battle field, and the defence plan for controlling and shielding a neuralgic for Argos area changes, the guardian post of Elenikon is erected: a rectangular tower which stands on a solid pyramidoid base and is equipped in its interior with a completely controlled approach. Similar and contemporary, in all probability, would have been the edifice close to Ligourio.

There are many who lecture and write articles about the protection of the monument. However, two things must precede any attempt for "saving" it: first, the relocation of the sports field, which lies at the foot of the hill, elsewhere and the reconstruction of the area; second, the removal of the church, which was erected close to the monument at hard times.